

Kućne zadruge u Karlovačkom generalatu od 16. do 19. stoljeća

Žeger, Doris

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:643739>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
RIJEKA

Doris Žeger

KUĆNE ZADRUGE U KARLOVAČKOM GENERALATU
OD 16. DO 19. STOLJEĆA

- završni rad -

RIJEKA, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
RIJEKA

KUĆNE ZADRUGE U KARLOVAČKOM GENERALATU
OD 16. DO 19. STOLJEĆA

- završni rad -

STUDIJ: Dvopredmetni studij povijesti i njemačkog jezika i književnosti

AKADEMSKA GODINA: 2019./2020.

MENTORICA: doc. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

STUDENTICA: Doris Žeger

Rijeka, rujan 2020.

Sažetak

Cilj ovog rada je na temelju dosadašnjih istraživanja o Vojnoj krajini i kućnim zadrugama pratiti njihov nastanak i razvoj, kao i ulogu u vojnokrajiškom društvu. U ovom radu ću ukratko obraditi povijest Vojne krajine, razlog njenog nastanka, kao i procese oblikovanja njenih sastavnih dijelova – generalata i kapetanija. Ponajviše ću se u ovom radu pozabaviti Karlovačkim generalatom, njegovim unutarnjim uređenjem, posebnostima njegovog stanovništva i učestalosti zadruga. Zadruga je proizvodna zajednica više članova jedne porodice koji žive zajedno u jednom domaćinstvu i obrađuju zemlju koja je u zajedničkom vlasništvu. Kućne zadruge se u starijoj literaturi smatraju vezane uz slavensko stanovništvo, ponajviše Srbe, nešto manje Hrvate, dok novija literatura nastoji negirati povezanost zadruga s jednom određenom etničkom skupinom. One posebnu ulogu u Vojnoj krajini dobivaju u razdoblju povojačenja u 18. i 19. stoljeću.

Ključne riječi: Osmanlije, Vojna krajina, Karlovački generalat, kućne zadruge, Vlasi, povojačenje

Sadržaj

1. UVOD	5
2. OSMANSKI PRODOR U EUROPU	6
2.1 Protuturska obrana do 1526. g. i Mohačka bitka.....	6
3. VOJNA KRAJINA.....	8
3.1 Sabor u Brucku na Muri 1578. g. i formiranje kapetanija.....	8
3.2 Naseljavanje i položaj vlaškog stanovništva	9
3.3 Uspješnost obrambenog sustava i razdoblje stalnog rata	10
3.4 Krajiški preustroj i povećanje u 18. stoljeću	10
3.5 Stanje u 19. stoljeću i razvojanje	12
4. KARLOVAČKI GENERALAT	13
4.1 Naseljavanje opustošenih područja	14
4.2 Reforma princa Hildburghausena 1746. godine.....	15
5. KUĆNE ZADRUGE U KARLOVAČKOM GENERALATU OD 16. DO 19. STOLJEĆA	17
5.1 Zadruga u krajiškom društvu.....	19
5.2 Utjecaj povećanja i diobe unutar kućnih zadruga	19
5.3 Zadruge u Karlovačkom generalatu	21
6. ZAKLJUČAK	24
7. POPIS LITERATURE	25
8. POPIS PRILOGA.....	26

1. UVOD

Na narednim stranicama ovog rada posvetit ću se kućnim zadrugama u Karlovačkom generalatu te ukratko opisati povijest nastanka Vojne krajine, njenu strukturu i specifičnost stanovništva. Krajina je predstavljala granicu prema Osmanlijama, novom neprijatelju koji je od 14. st. prijetio raspadom velikih carstava na Balkanu, pritom se sve više približavajući središnjoj Europi koja je bila u rukama moćne dinastije Habsburg. U drugom ću poglavlju ukratko opisati osmanska osvajanja na europskome kopnu posebno se osvrćući na Mohačku bitku 1526. g. i njene posljedice za Ugarsko-Hrvatsko kraljevstvo. U trećem poglavlju ću opisati povijest obrambene granice s Osmanlijama od Korvinovog do habsburškog sustava obrane te stalnog nastojanja vladajućih da se granica ojača pri čemu je bitnu ulogu imao priljev novog stanovništva. Ovaj rad će pratiti razvoj Vojne krajine pod Habsburgovcima koji su uredili granicu, definirali status stanovništva i njegove obveze. Četrto poglavlje će sadržajno obuhvatiti Karlovački generalat, njegovo stanovništvo, kao i određene specifičnosti u odnosu na druge dijelove Krajine. Peto i najvažnije poglavlje obrađuje kućne zadruge specifično u Karlovačkom generalatu, njihov sastav i unutarnje uređenje te odnos vladajućih prema njihovom postojanju od 16. do 19. stoljeća. Pokušat ću dokučiti pravu ulogu kućne zadruge uspoređujući zadruge ranog krajiškog društva s onima u 18. i 19. stoljeću kada one dobivaju novi uzlet uslijed društvenih i političkih promjena u Europi. Također ću istražiti postoje li određene posebnosti zadruga u Karlovačkom generalatu u usporedbi s ostalim dijelovima Vojne krajine.

Pri svom istraživanju ću koristiti knjigu *Slobodan seljak i vojnik, Povojačeno društvo (1754 – 1881.)* Karla Kasera na kojoj ću bazirati istraživanje o Karlovačkom generalatu, kao i sam zadružni razvoj. Za kratku povijest Vojne krajine od nastanka do razvojačenja koristit ću djelo *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku* Željka Holjevca i Nenada Moačanina. Također ću koristiti i *Kućne zadruge, Vojna krajina*, djelo Ognjeslava Utješenića Ostrožinskog, krajišnika koji piše o povijesti i stanju Vojne krajine i kućnih zadruga u 19. st. u kojem i živi te tako daje neposredan opis stanja.

2. OSMANSKI PRODOR U EUROPU

Osmanlije se na europskoj etničkoj i političkoj pozornici pojavljuju sredinom 14. stoljeća, točnije 1353. g. kad osvajaju utvrdu Cimpe kraj Galipolja koja time postaje njihovo prvo osvojeno dobro na europskome kopnu. Godinu dana kasnije osvajaju sam grad Galipolje te tako učvršćuju svoj položaj na novome kopnu. 1362. i 1363. g. na red dolaze Hadrijanopol i Drenopolje čime teritorij nekoć velikog i moćnog Bizantskog carstva biva drastično sužen samo na šire područje Carigrada.¹ Oslabljena moć Bizanta i srpske države Osmanlijama je omogućila dublji prodor na Balkan. Ugarsko-hrvatski kraljevi nisu shvaćali ozbiljnost situacije i smatrali su da njima ne prijete nikakva opasnost od nekih dalekih osvajača, no nakon poraza u bitci kod Černomena na Marici 1371. g. postaje jasno da su Osmanlije već odavno prekoračili prag europskih vrata i nemaju se namjeru zaustaviti.² Nakon debakla kršćanske vojske na Marici i 1389. g. na Kosovu čitava Srbija postaje vazalna Osmanlijama.³ Definitivnu premoć Osmanlije dokazuju osvajanjem Carigrada 1453. g., posljednjeg ostatka nekoć moćnog Bizantskog Carstva s tisućljetnom tradicijom. Sljedeće u turske ruke padaju Srbija (1459.), koja postaje pašaluk, te Bosna (1463.) i Hercegovina (1482.).

2.1 Protuturska obrana do 1526. g. i Mohačka bitka

Nakon pada Bosne 1463. g. osmanskim prodorima postaju izložene Lika i Krbava te sjeverna Dalmacija.⁴ Bitka na Krbavskom polju 1493. g. snažno je odjeknula u čitavome Kraljevstvu kao poraz i pogibija najodličnijih pripadnika hrvatskoga plemstva. Jedna od posljedica osmanskih prodora jest da se velik dio plemstva i stanovništva seli u sigurnije, sjevernije krajeve kao što je Slavonija ili čak u austrijske zemlje i prekodravsko područje.⁵ Dolaskom sultana Sulejmana Veličanstvenog na vlast 1520. g. osmanski prodori počinju biti pohodi s osvajačkim ciljevima pa je tako 1521. g.

¹ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1916, 117-118

² T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga, Zagreb, 1997, 84

³ Šišić, 1916, 122

⁴ IBDM 141

⁵ *Povijest Hrvata 2, Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskoga rata*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, 19

pao Beograd, koji je već dvaput bio opsjedan (1440., 1456.). Osvajanjem Knina i Skradina (1522.), Ostrovice (1523.) te Obrovca (1527.) čitava Hrvatska južno od Velebita postaje dijelom Osmanskog Carstva, a nakon osvajanja Krbave i Like 1527. i 1528. g. je ista sudbina zadesila i područje sjeverno od Velebita. Nedugo nakon toga u turske ruke pada Jajce (1528.), koje se dugo opiralo istočnim osvajačima. Time biva otvoren koridor prema Slavoniji pa tako mahom bivaju osvojeni Osijek (1526.) i Požega (1536.).⁶ Napori ugarsko-hrvatskih vladara, banova i velikaša da poraze i zaustave Osmanlije u njihovom napredovanju prema sjevernijim krajevima nisu naročito urodili plodom jer se nisu mogli u potpunosti i samostalno nositi s moćnom osmanskom državom te njenom brzom i snažnom vojskom, koja je iza sebe ostavljala pustoš.

Pobjeda osmanske vojske u bitci na Mohačkom polju 1526. g. i pogibija hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika II. Jagelovića značila je da je prijestolje ostalo prazno i da Budim prestaje biti središte protuosmanske obrane.⁷ Kao nova vladajuća dinastija nameću se Habsburgovci koji ističu svoje pravo na prijestolje temeljeno na dinastičkim ugovorima koje je s njima bio sklapao kralj Matijaš Korvin. Time zadaća obrane hrvatskih zemalja od osmanske opasnosti odlazi u ruke dinastije Habsburg, a sjedište obrane premješta se u Beč.⁸

⁶ Raukar, 1997, 105

⁷ IBDM, 106

⁸ Ž. Holjevac, N. Močanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007, 13

3. VOJNA KRAJINA

Vojna krajina nema točan datum svog nastanka jer nikad nije bila formalno osnovana, ona je nastajala i bila oblikovana postepeno. Ipak, kao neku izvorišnu točku i začetak granice s Turcima treba smatrati Jajačku i Srebrničku banovinu te Senjsku kapetaniju uspostavljene za vladavine kralja Matijaša Korvina 1463., tj. 1469. g. pri čemu su banovine trebale braniti Slavoniju, a Kapetanija Hrvatsku.⁹ Dolaskom moćne obitelji Habsburg na ugarsko-hrvatsko prijestolje 1526. g. podrazumijevalo se da će ona preuzeti čitavu obranu kraljevstva u svoje ruke te samim time osigurati potrebnu financijsku i vojnu pomoć. Kralj Ferdinand 1553. g. odlučuje, u dogovoru s predstavnicima unutarnjoaustrijskih zemalja, uzdržavati stalnu plaćeničku vojsku za obranu granice s Turcima.¹⁰ Unatoč manjku novca, neprestano se forsirala obrana koja je uz središnje austrijske vlasti obuhvaćala i vlasnike utvrda.¹¹

3.1 Sabor u Brucku na Muri 1578. g. i formiranje kapetanija

Godine 1578. se u Brucku na Muri održao sabor na kojem odbori unutarnjoaustrijskih zemalja odlučuju financirati Hrvatsko-slavonsku vojnu krajinu, pri čemu će Štajerska financirati Slavonsku, a Kranjska i Koruška Hrvatsku krajinu, što znači da one preuzimaju i glavnu riječ u upravi i obrani.¹² Osniva se Dvorsko ratno vijeće u Grazu za vođenje krajiških poslova, koje postaje glavno upravno tijelo za obje Krajine i kojemu se u vojnim poslovima podvrgava ban. Na istom saboru odlučeno je da se podigne nova ratna utvrda – Karlovac (*Carlstadt*) - čija gradnja započinje 13.7.1579. g. sa zadaćom obrane unutarnjoaustrijskih pokrajina. Tijekom 16. st. uspostavljaju se nove kapetanije po uzoru na Senjsku u kojima se okupljaju krajiške utvrde i vojni zapovjednici. Njihov broj sve više raste zbog nemogućnosti feudalaca da financijski održavaju i brane svoje utvrde zbog čega ih oni predaju kralju, koji u njih stacionira vojsku. Tako s vremenom nastaju Bihaćka, Hrastovička i Ogulinska kapetanija u Hrvatskoj te Ivanička, Koprivnička, Križevačka, Varaždinska i Zagrebačka u Slavoniji

⁹ N. Budak, *Hvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007, 14

¹⁰ Holjevac, Moačanin, 2007, 13

¹¹ Budak, 2007, 23

¹² Holjevac, Moačanin, 2007, 14

kojima se pridružuje i područje Žumberka.¹³ Za ta područja ukorjenjuju se nazivi Hrvatska i Slavonska vojna krajina, a u 17. st. počinju se rabiti nazivi Karlovački i Varaždinski generalat po generalskim sjedištima u Karlovcu, tj. Varaždinu. S vremenom se, uslijed osmanskih osvajanja, stare kapetanije raspuštaju, a osnivaju se nove. Uz Hrvatsku i Slavonsku krajinu oblikuje se Banska krajina koja se sastojala od dviju kapetanija – Letovanića i Sredičkog – pod vojnim zapovjedništvom bana za čije se održavanje brinuo Hrvatski sabor, a glavnu riječ imali su hrvatski staleži.¹⁴

3.2 Naseljavanje i položaj vlaškog stanovništva

Manjak financijskih sredstava i nedostatak ljudskog elementa za obranu kralj Ferdinand nastoji nadoknaditi naseljavanjem pravoslavnog, tj. vlaškog stanovništva iz područja pod turskom vlašću. Prvo uspješno naseljavanje Vlaha izvedeno je na Žumberku 1535. g. pri čemu je svaka naseljena obitelj, u zamjenu za vojnu službu, dobila zemljište kao nasljedno leno i oslobođenje od poreza i tlake na sljedećih 20 godina.¹⁵ Priljev prebjega iz osmanskog teritorija bio je stalan, a najveći dio činili su pravoslavni Vlasi koji se masovno u hrvatske zemlje počinju seliti krajem 16. i tijekom 17. st. Ključni problem bio je njihov položaj u hrvatskim zemljama, tj. činjenica da ih je lokalno plemstvo, ali i crkvena vlast, željela podvrgnuti svojoj jurisdikciji čemu su se Vlasi oštro protivili. Naposljetku je ipak glavnu riječ imao kralj – Ferdinand II. 1627. g. Vlasima dopušta ostanak na dotadašnjem teritoriju te ih isključivo podvrgava habsburškim vladarima. Kako bi zacementirao svoju odredbu je kralj Ferdinand 1630. g. donio „Vlaške statute“, akt kojim je Vlasima u Varaždinskom generalatu zajamčena neka vrsta autonomije u zamjenu za koju su se morali obvezati na vojnu službu. Tim aktom su Vlasi bili definitivno izuzeti pod jurisdikcijom hrvatskog plemstva, a podređeni vojnim zapovjednicima.¹⁶ Kralj Karlo VI. je 1732. g. formalno ukinuo „Vlaške statute“ i donio „Statute varaždinskih krajišnika“ kojima su uvedena ograničenja u slobodnom raspolaganju zemljišnog posjeda, a sam naziv „Vlah“ nastojalo se zamijeniti nazivom „krajišnik“. 1737. g. objavljeni su novi „Statuti varaždinskih krajišnika“ kojima su vlaška prava bila uvelike ograničena.

¹³ IBDM, 13

¹⁴ IBDM, 16, 17

¹⁵ Budak, 2007, 21

¹⁶ Holjevac Močanin, 2007, 21

3.3 Uspješnost obrambenog sustava i razdoblje stalnog rata

Novoustrojeni obrambeni sustav pozitivne rezultate počinje pokazivati krajem 16. st. kad su u više navrata suzbijene osmanske provale u Hrvatsku i Slavoniju. Rezultat uspjeha bilo je 1591. g. oslobođenje Moslavine, no vojska nije uspjela obraniti Bihać, posljednje jako hrvatsko uporište, koji je godinu dana kasnije otišao u turske ruke. Osvojivši Pokuplje i podigavši utvrdu Petrinju Osmanlije su počeli planirati preuzimanje Siska koje je za njih neslavno završilo porazom u bitci 1593. g., koja označava prvi veći uspjeh krajiških vojnih jedinica. Ujedno bitka kod Siska označava početak tzv. „Dugog rata“ između Habsburške Monarhije i Osmanskoga Carstva koji je naposljetku završio 1606. g. Žitvanskim mirom kojime su priznate nove granice.¹⁷

Za vrijeme trajanja Tridesetogodišnjeg rata u Europi (1618. – 1648.) se u južnim dijelovima Habsburške Monarhije odvijao tzv. „mali rat“ s Turcima. Nakon uspješnog sloma osmanske opsade Beča 1683. g. započinje „Bečki rat“ ili „Rat za oslobođenje“. Krajiška vojska uspijeva osloboditi područje između Drave i Save, a naposljetku i Liku i Krbavu. Osmanska vojska biva poražena kod Slankamena (1691.), kasnije i kod Sente (1697.) te su 1699. g. sklopljeni mirovni ugovori u Srijemskim Karlovcima prema kojima su Slavonija, Banovina, Lika i Krbava izuzete pod osmanskom vlašću i bivaju uklopljene u sastav Habsburške Monarhije.¹⁸ Glavno pitanje nakon oslobođenja tog velikog dijela teritorija bilo je što učiniti s oslobođenim područjima, a što sa starom Krajinom koja zapravo nije više bila direktna granica s Osmanlijama?

3.4 Krajiški preustroj i povejačenje u 18. stoljeću

Hrvatsko plemstvo tražilo je da se oslobođena područja priključe Hrvatsko-slavonskom kraljevstvu, tj. da se stave pod jurisdikciju hrvatskih staleža.¹⁹ Novi rat (1716. – 1718.) završava Požarevačkim mirom kojim je istaknuto da Kraljevini Slavoniji ne prijete ozbiljnija opasnost jer su Osmanlije potisnuti daleko na istok, ali da je Kraljevina Hrvatska i dalje u opasnosti da u nekom budućem ratu bude prva koja će biti napadnuta. Tako da ne samo da nije došlo do ukidanja Varaždinskog i Karlovačkog

¹⁷ IBDM, 16

¹⁸ IBDM, 24

¹⁹ IBDM, 25

generalata, upravo suprotno – oni su prošireni pripojenjem oslobođenih dijelova teritorija. Vojna krajina s vremenom gubi svoju ulogu granice s Osmanlijama, no ona je ipak u očima vladajuće dinastije morala postojati zbog toga što su krajišnici za Carstvo predstavljali jeftinu i unaprijed uvježbanu vojnu snagu koja je mogla biti korištena i za ratovanja izvan granica Ugarsko-hrvatskog kraljevstva.²⁰

Zbog zastarjele organizacije i nedovoljne uvježbanosti u novim europskim ratnim taktikama je krajiška vojska praktički bila upotrebljiva samo za borbe s Osmanlijama te se neprestano od kraja 17. st. upozoravalo na loše stanje u generalatima, koje je trebalo srediti kako bi se naoružani seljaci mogli pretvoriti u redovne vojnike. Ideja vladajuće dinastije bila je da Vojna krajina mora biti sama sebi dostatna, tj. da krajišnici u slobodno vrijeme budu seljaci koji će obrađivanjem vlastite zemlje prehranjivati sebe i svoju obitelj. Nedostatak te ideje bilo je to što je vojna služba bila obavezna za svakog odraslog i vojno sposobnog muškarca, što znači da oni nisu imali mnogo slobodnog vremena za obradu zemlje zbog čestih ratova.²¹ Za vladavine kraljice Marije Terezije (1740. – 1780.) izvršen je proces povojačenja krajiškog društva, kao i krajiškog preustroja. Proces preoblikovanja Krajine vršio se od 1745. do 1770. g. pri čemu je najvažnije bilo donošenje „Krajiških prava“ 1754. g. kojima su regulirana civilna, kaznena, zemljoposjednička i sudbena prava krajišnika.²² Godine 1748. država odlučuje samostalno financirati održavanje Vojne krajine, bez austrijskih nasljednih zemalja te su formirana nova vojna tijela – regimente, bataljuni i kumpanije. Izvršen je i preustroj generalata - u Varaždinskom su ukinute stare kapetanije, a uspostavljene su nove – Križevačka i Đurđevačka. Osnovan je Slavonski generalat u čijem su sastavu bile tri pukovnije – Gradiška, Brodska i Petrovaradinska. U Banskoj su krajini ukinute stare kapetanije i osnovane nove pukovnije – Prva banska i Druga banska. Nakon procesa povojačenja svi su stanovnici Vojne krajine bili podvrgnuti isključivo jurisdikciji vojnih krugova, svi su dobili osobnu slobodu, no bili su samo korisnici zemljišta koja su pretvarana u vojna lena u državnom vlasništvu.²³

²⁰ *U potrazi za mirom i blagostanjem – Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013, 9

²¹ Holjevac, Močanin, 2007, 42

²² K. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik. II – Povojačeno društvo, 1754. – 1881.*, Naprijed, Zagreb, 1997, 22

²³ Holjevac, Močanin, 2007, 57

3.5 Stanje u 19. stoljeću i razvojačenje

Početak 19. st. bio je buran za zemlje središnje Europe jer se nameće jedna nova osvajačka sila – Francuska u liku Napoleona Bonapartea koji je privremeno imao dijelove austrijskih zemalja pod svojom upravom, a u slučaju Vojne krajine su to bili Karlovački generalat i Banska krajina. Nova vlast zadržala je stare postojeće institucije davši tom prostoru novo ime – *La Croatie Militaire* (Vojna Hrvatska).²⁴ Ponovnom uspostavom austrijske vlasti nad Krajinom stvoreni su uvjeti za nastavak reformi koje su bečki krugovi započeli 1807. g. donošenjem „Krajiškog temeljnog zakona“ kojim su uređene vojne dužnosti, prava krajišnika za nepokretna dobra, porez, obrt, trgovina kao i kućne zadruge.

U 19. st. nastojanja da se Vojna krajina razvojači i priključi civilnoj Hrvatskoj postaju sve jača i izraženija. Možemo reći da je Vojna krajina bila ključna za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja što se nastojalo provesti u duhu hrvatskog nacionalnog pokreta. Proces razvojačenja ubrzan je nakon Ugarsko-hrvatske nagodbe 1868. g. kad je uvedena i opća vojna obveza čime je u pitanje stavljena sama bit postojanja Krajine kao vojne organizacije.²⁵ Proces ukidanja počeo je 1869. g. kad je prvo razvojačena Varaždinska krajina i stavljena pod jurisdikciju Hrvatskog sabora. Vojna krajina je u potpunosti razvojačena 1881. g. i priključena hrvatskim zemljama.

²⁴ *Povijest Hrvata 2*, 2005, 360

²⁵ Kaser II, 1997, 206

4. KARLOVAČKI GENERALAT

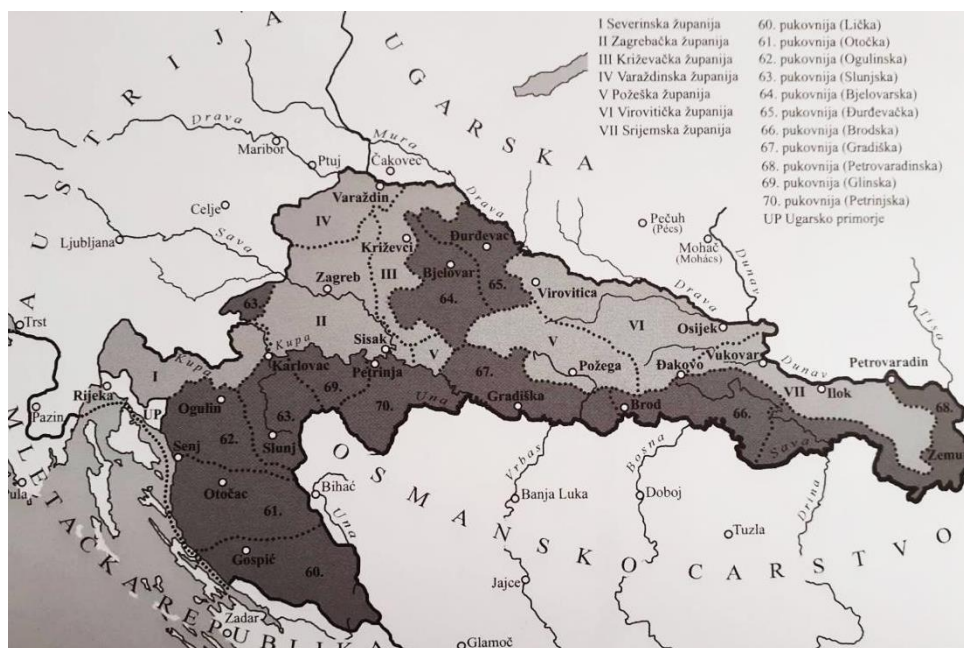
Organizacija krajiške uprave izvršena je 1578. g. te se u to vrijeme Hrvatska krajina sastojala od četiri kapetanije. Senjska kapetanija obuhvaćala je utvrde Ledenice i Karlobag, koje su se nalazile na obali Jadranskoga mora, te Brinje, Otočac, Prozor, Dabar i Jesenice. Najvažnija kapetanija na granici s Osmanlijama bila je Bihaćka, koja se sastojala od utvrda Ripač, Sokol, Drežnia, Tržac, Cetin, Brekovicica, Ostrožac, Kremen, Blagaj i Hojsić. Ogulinska kapetanija obuhvaćala je utvrde Modruš, Plaški, Tounj i Ključ, dok su u sastavu Hrastovičke kapetanije bile utvrde Blinja, Vinodol, Bojna, Gora, Ajtić, Greda, Gradac, Zrin i Gvozdansko.²⁶ Nakon početka gradnje Karlovca 1579. g. kao nove krajiške utvrde se Hrvatska krajina počinje nazivati Karlovačkim generalatom. Njime je upravljao vrhovni zapovjednik sa sjedištem u Karlovcu. Teritorijalno je Generalat obuhvaćao područje koje je na istoku omeđivala Sava, na jugu Una, na zapadu Jadran, a na sjeveru Kupa.²⁷

Krajem 16. st. Karlovački generalat bio je sastavljen od četiri kapetanije – Primorske, Slunjske, Hrastovičke i Bihaćke. Uslijed osmanskih osvajanja stare se kapetanije raspuštaju i preoblikuju te nastaju nove, tako da je u vrijeme krajiškog preustroja sredinom 18. st. Generalat obuhvaćao Ličku, Otočku, Ogulinsku i Slunjsku kapetaniju, tj. pukovniju. 1712. g. nakon oslobođenja velikog dijela teritorija od osmanske vladavine su u sastav Karlovačkog generalata ušle Lika i Krbava. Lika je bila podijeljena na devet kapetanija – Zvonigrad, Gračac, Lovinac, Ploča i Raduč, Bilaj, Perušić, Novi, Ribnik, Vrebac i Medak. Područje oko Smiljana je tek 1713. g. bilo pripojeno Krajini.²⁸

²⁶ K. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik, I – Rana krajiška društva, 1545. – 1754.*, Naprijed, Zagreb, 1997, 120

²⁷ IBDM, 120

²⁸ IBDM, 168

Slika 1. Banska Hrvatska i Vojna krajina krajem 18. stoljeća²⁹

4.1 Naseljavanje opustošenih područja

U usporedbi s Varaždinskim su pustošenja na području Karlovačkog generalata bila manja, poglavito zbog toga što je velik dio tog područja bio već ranije opustošen i osvojen. Kao posljedica toga je vlast poticala naseljavanje novog, vlaškog stanovništva koje je dolazilo iz ugroženih područja. Najmoćnija plemićka obitelj na tom području bili su Zrinjski i Frankopani, koji su se često isticali kao vrsni vojni zapovjednici sve do pada obitelji 1671. g. kad njihovi posjedi odlaze u kraljevske ruke. Slomom tih dviju moćnih obitelji nestalo je i njihove jurisdikcije nad tim prostorom te se Generalat mogao razvijati društveno i teritorijalno.³⁰

Jedan bitan čimbenik protuturske obrane na priobalju Hrvatske krajine u 16. st. bili su uskoci, prebjezi iz područja pod turskom vlašću koji su se naselili poglavito u Senju nakon osmanskog osvajanja Klisa 1537. g.³¹ Od tad su bili pod vrhovnim zapovjedništvom Dvorskog ratnog vijeća u Beču, a od 1578. g. pod Unutrašnjoaustrijskim ratnim vijećem u Grazu, dakle direktno podvrgnuti vladaru. Bili su poznati po tome što su „uskakali“ na područja pod osmankom vlašću i vršili

²⁹ I. Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od Prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*, Leykam international, Zagreb, 2010, 180

³⁰ Kaser I, 1997, 127

³¹ *Povijest Hrvata 2*, 2005, 44

nasilničke pohode nad tamošnjim stanovništvom. No, oni nisu samo napadali Turke, već su njihovim pljačkaškim pohodima, zbog neredovitosti plaće, bili izloženi i brodovi koji su plovili Jadranom, posebice mletački zbog čega dolazi do tenzija Habsburške Monarhije s Mletačkom Republikom koje su eskalirale Uskočkim ratom (1615. – 1617./1618.).

Za razliku od Vlaha u Varaždinskom generalatu su Vlasi u Karlovačkom generalatu imali drugačiji status. Naime, sve do sredine 17. st. najveći veleposjednici u Hrvatskom kraljevstvu bili su Zrinjski i Frankopani od kojih su vojni krugovi u Grazu i Karlovcima morali tražiti privolu za naseljavanje vlaškog stanovništva. Oni su ti koji odlučuju gdje će u Generalatu Vlasi biti naseljeni. Nagodbe i zakletve vjernosti oni (Vlasi) moraju najprije polagati svojim zemaljskim gospodarima, a tek onda s krajiškim kapetanima dogovoriti vojne obveze.³²

4.2 Reforma princa Hildburghausena 1746. godine

Porast broja neplaćenih krajišnika bio je jednim od razloga reforma uprave u Karlovačkom generalatu koju je 1746. g. počeo provoditi princ Joseph Hildburghausen, a koja je završena 1749. g. Glavna zadaća bila je organizirati krajiške trupe na način da se one mogu bez problema integrirati u habsburšku vojsku te kako bi se postigla veća učinkovitost na područjima neplaćene vojne službe.³³ Dotadašnje kapetanije su se raspustile, a oblikovane su regimente – Slunjska, Ogulinska, Otočka i Lička – od kojih je svaka bila sastavljena od po četiri bataljuna (sela Ličke po 6), svaki bataljun se sastojao od četiri kumpanije, jednu kumpaniju činilo je 240 ljudi.³⁴ Naravno da je krajiška reforma i nova organizacija uprave zahtijevala veće troškove te su u skladu s time povećane uplate od strane kranjskih staleža i Dvorske komore. Nametnuta je i nova vojna obveza kojom se nastojalo postići bolju iskorištenost vojno sposobnih ljudi. Po prvi puta samo stanje u generalatu postaje u potpunosti jasno, poznata je bila veličina zemljišnog posjeda svake obitelji, broj muških članova i broj vojno sposobnih i nesposobnih ljudi. Cilj reforme je bilo da svaka obitelj za službu izdvoji jednog, ali najviše tri muškarca te se za svaku obitelj se broj unovačenih posebno definirao. Obitelj

³² Kaser I, 1997, 117-118

³³ IBDM, 159

³⁴ IBDM, 159

koja nije mogla dati niti jednog muškog člana u službu morala je platiti ili dati najamnika koji će umjesto nje obavljati dužnosti.³⁵ 1754. g. Bečki dvor proglašava krajiška prava za Varaždinsku i Karlovačku, a 1769. g. za Slavonsku i Bansku krajinu. Ta prava, predstavljajući temeljni krajiški zakon, formalno su ozakonila međuovisnost vojne službe i uživanja zemljišta te ukinula razlike u pojedinim dijelovima Krajine. Ozakonjeno je načelo vojnog lena, što znači da je vrhovni vlasnik krajiške zemlje i dalje vladar, ali se ona može uživati uz nasljedno pravo, prodavati ili davati u zalog.³⁶

³⁵ IBDM, 161

³⁶ Iveljić, 2010, 136

je ona nastala spajanjem dvaju ili više obitelji. Broj članova u kućanstvu redovno je bio dvadeset, ponegdje i više, dok su zadruge s osamdeset ili sto članova bile veoma rijetke. S gospodarske strane je zadruga proizvodna zajednica i zajednica dobara u kojoj ne postoji individualni posjed, već je sva zemlja u zajedničkom vlasništvu i svaki član zadruge je obvezatan pobrinuti se za njenu obradu.⁴⁰ Svaki član zadruge ima pravo, uz suglasnost starješine, steći svoju vlastitu imovinu ili primanja od kojih dio mora predati u zajedničku zadružnu blagajnu.⁴¹

Na čelu jedne zadruge stoji starješina ili *Familienvater*, obično najstariji muškarac u kući, otpušten iz vojne službe i nekažnjavan. On zapravo drži sve konce u svojim rukama: obavlja kupnje, prodaje, drži novac u zajedničkoj blagajni te skrbi o svim gospodarskim aktivnostima. Prva među svim ženama je starješinina družica odgovorna za sve domaćinske poslove u kući.⁴² U ranim zadrugama najvažniji element bio je patrilinearitet, prema kojem je samo muška loza bila bitna za održavanje strukture kućne zadruge, dok je ženska u tom smislu bila gotovo nevažna. Žene nisu imale pravo niti posjedovati, niti steći zemljište. Princip nasljeđivanja posjeda s oca na sina u zadruzi nije bio primjenjiv jer je zemljišni posjed nakon smrti i dalje bio u kolektivnom vlasništvu svih muških članova, no problem bi nastao ako bi zadruga u muškoj lozi izumrla.⁴³

U vojnokrajiškom kontekstu zadruzi, ili *Hauskommunion*, pripada posebna uloga koja se intenzivira u 18. i 19. st. uslijed reformi kojima se nastojao urediti život krajišnika. „Osnovni krajiški zakoni“ doneseni 1807. g. pružaju krivu sliku o zadrugama prikazujući ih kao oblike kućanstva svojstvene samo Hrvatima i Srbima, tj. onim narodima koji žive na teritoriju Vojne krajine. Zadruga je odgajala, osposobljavala, opremala i uzdržavala vojnike koji su bili u službi te ih po završetku vojevanja primala natrag, liječila je ranjene vojnike, a u slučaju smrti se brinula o njihovim obitelji i djeci.⁴⁴

⁴⁰ IBDM, 131

⁴¹ Utješenić Ostrožinski, 1988, 34

⁴² Iveljić, 2010, 159

⁴³ Kaser II, 1997, 133

⁴⁴ Pavličević, 2010, 25

5.1 Zadruga u krajiškom društvu

Proučavanje razdoblja ranih krajiških zadruga problematično je jer ne postoje zapisi o njima, što ne treba isključiti njihovo postojanje. Karl Kaser (1997) tvrdi da je zadruga rezultat kulturnog razvitka dinarskog područja te da su takav oblik životne zajednice u Vojnu krajinu sa sobom donijeli Vlasi, tj. Srbi. O zadrugama se počinje pisati u 18. i 19. st. kad one dobivaju ključnu ulogu u vojnokrajiškom društvu kao institucija uvježbanih vojnika. Kućne zadruge nisu stvorene habsburškim zakonima, one su postojale i ranije, a zakoni su, kao bazu uzevši zadružni život, definirali obveze krajišnika.⁴⁵ Dokument u kojem se zadruge po prvi puta spominju je „Temeljni krajiški zakon“ iz 1807. g.⁴⁶ Ipak, postoje određene naznake koje aludiraju na njihovo postojanje u ranijem razdoblju Vojne krajine, kao što je, primjerice, prvo naseljavanje Vlaha na teritorij Habsburške monarhije izvršeno na Žumberku 1535. g. prilikom kojeg svaka obitelj dobiva zemljište kao nasljedno leno. Prema kasnijim podacima postaje jasno da su se obitelji, jednako kao i imanje u zadrugama, počeli dijeliti zbog nedostatka slobodnog zemljišta kojeg se inače moglo dobiti samo krčenjem šuma ili izumiranjem neke zadruge.⁴⁷ U pravnom smislu zadruge na Žumberku nisu postojale, što je Kaser (1997) utvrdio proučavajući nasljedni red nakon smrti *patera familiasa*. Što se tiče Varaždinskog generalata, u „Vlaškim statutima“ (1630.) se govori o redu nasljeđivanja posjeda na kojeg imaju pravo sva djeca umrlog, što znači da oni zajedno upravljaju imanjem i samim time, on (Kaser) zaključuje, žive u zadruzi. Tendencija širenja zadruga kod Vlaha i Bunjevaca bila je vrlo izražena te se pretpostavlja da su se oni nakon naseljavanja na područje Vojne krajine ponovno počeli oblikovati u zadruge prenoseći tu tradiciju iz svojih starih domovina.⁴⁸

5.2 Utjecaj povojačenja i diobe unutar kućnih zadruga

Do širenja zadružnog oblika krajiškog života dolazi sredinom 18. st. novim priljevom vlaških i bunjevačkih obitelji, koje shodno svom starom načinu života

⁴⁵ Utješenović Ostrožinski, 1988, 36

⁴⁶ D. Pavličević (ur.), *Vojna krajina, Povijesni pregled – historiografija – rasprave*, Sveučilišna naknada Liber, Zagreb, 1984, 141

⁴⁷ Kaser II, 1997, 135

⁴⁸ IBDM, 156

osnivaju na novom prostoru nove zadruge. Hrvatske obitelji koje se naseljavaju na prostoru Vojne krajine u starom zavičaju nisu bile organizirane u zadruge, tako da ih ni naseljavanjem na nova područja često nisu bile kadre osnivati. Do širenja zadružnog oblika života u Krajini dolazi zbog zakonskog ograničenja dioba obitelji. Naime, diobe unutar zadruga dovodile su do njenog raspadanja i postupnog nestanka te je ona bila krajiškim zakonima u 18. i 19. st. ograničena.

„Krajiškim zakonom“ iz 1754. g. po prvi puta dolazi do zakonskog ograničenja diobe obitelji, što potvrđeno „Temeljnim krajiškim zakonom“ iz 1807. g. „Krajiški zakon“ (1754.) dopušta diobu, ali pod uvjetom da se ona mora obaviti na takav način koji bi i dalje omogućavao vršenje vojne službe, tj. zemljišni posjed i dalje mora biti dovoljno velik za prehranu obitelji koja se podijelila te mora na raspolaganje staviti muškarce sposobne za vojnu službu.⁴⁹ Drugi uvjet bio je da je dioba odobrena od strane zapovjedništva regimente bez čega ona inače nije bila valjana, praktički nezakonita, i kao takva podložna kaznama. „Osnovni krajiški zakon“ (1807.) detaljnije objašnjava uvjete koji moraju biti ispunjeni kako bi dioba mogla biti izvršena – svi punoljetni muškarci morali su biti suglasni s diobom te načinom podjele nakon koje je svakoj grani obitelji moralo ostati bar pola selišta i tri muškarca sposobna za vojnu službu. Toga se moralo strogo pridržavati jer se dioba inače nije mogla izvršiti. Razlog tome bila je puno veća potreba za vojnicima tijekom duljeg vremena. Problem koji su diobe nosile sa sobom bilo je usitnjavanje zemljišnih posjeda i samim time veća potrebu za zemljom, što se nastojalo usporiti ograničavanjem diobenih procesa.⁵⁰ Reguliranje diobe ne znači da su se svi članovi zadruga pridržavali toga, postoje i slučajevi tajnih, tj. samovoljnih dioba obitelji i zemljišnog posjeda. One su najviše bile raširene u razdoblju francuske okupacije (1809. – 1813.) Karlovačke i Banske krajine u kojima su diobe bile čak odobravane, a česte su u tom razdoblju bile i tajne diobe.⁵¹

Svaka krajiška zadruga imala je pravo na komadić „suvišne zemlje“ nad kojom ima pravo slobodnog raspolaganja što uključuje i prodaju. U aktu iz 1807. g. postojala je odredba o neprenosivoj zemlji, tj. zemlji koja se nije mogla diobom prenijeti na drugu zadrugu, niti prodati sve do 1848. g. Niti jedan član kućne zadruga ne smije se baviti nikakvim drugom radom, trgovinom, obrtom, već je njegova glavna zadaća bila vojno

⁴⁹ IBDM, 164

⁵⁰ IBDM, 166

⁵¹ IBDM, 179

služiti Beču i u njegovo ime ratovati po Europi.⁵² Akt iz 1807. g. definira nasljeđivanje u kućnoj zadruzi pritom ukidajući nasljedno pravo koje se zapravo prenosi na sve odrasle muškarce, a ukoliko muškaraca nije bilo, prenosi se na žene. Pritom nije bio bitan obiteljski odnos sa starješinom, posjed su mogli naslijediti i adaptirani, tj. pridruženi članovi zadruge.⁵³ Od 1868. g. je dioba zadruge olakšana jer je sad bilo moguće, u izvanrednim slučajevima, diobu izvršiti i onda kad je većina članova obitelji bila protiv te se, ukoliko je u kući bilo premalo muškaraca, mogla izbjeći vojna obveza za njene članove.⁵⁴

5.3 Zadruga u Karlovačkom generalatu

Za razliku od Varaždinskog, u Karlovačkom generalatu odnosi u selima bili su uređeni tek 1754. g. donošenjem Krajiških zakona, dok je u Varaždinskom status novodoseljenog stanovništva definiran Vlaškim statutima. Svako novonastalo selo samostalno je definiralo svoj pravni položaj u odnosu na vlastelina, kralja i generalat te je tako pravni položaj sela bio osnovica za društveni razvitak njegovih stanovnika.⁵⁵ Postojala su slobodna, poluslobodna i neslobodna sela. Slobodna krajiška sela nisu bila pod vlastelinskom jurisdikcijom, nego pod izravnom zaštitom vladara ili krajiške uprave, dok su poluslobodna sela imala povlašten status pod jurisdikcijom samo jednog vlastelina.⁵⁶ U neslobodnim selima krajišnici su bili podložni svjetovnim ili duhovnim feudalcima ili vojnim zapovjednicima.⁵⁷ Nakon pada Zrinjskih i Frankapana poluslobodna sela dolaze pod jurisdikciju generalata i postaju slobodnima.⁵⁸

U ranom krajiškom društvu tendencija osnivanja zadruga kod novodoseljenih obitelji bila je slaba, obitelji male te samim time zadruga nisu postojale, što Kaser (1997) zaključuje prema podacima o veličini obitelji sela Vitunj u Karlovačkom generalatu. Jedino za selo Vitunj postoje podaci o veličini obitelji u doba naseljavanja.

⁵² IBDM, 11

⁵³ IBDM, 168

⁵⁴ IBDM, 204

⁵⁵ Kaser I, 1997, 119

⁵⁶ IBDM, 140

⁵⁷ Holjevac, Moačanin, 2007, 56

⁵⁸ Kaser I, 1997, 144

Starješina obitelji	Članova	Starješina obitelji	Članova
Radota Botschitsch	7	Millia Khavätschenitsch	14
Iuosh Nickhowillovitsch	14	Radvan Berwitsch	6
Läzär Nickhoschinovits	5	Zvitko Schudänovitsch	5
Boshiedär Khurätschovits	8	Illia Wayavitsch	4
Igrad Terwuhovitsch	8	Petter Wräinkhovitsch	4
Utischan Khoschanovitsch	7	Radaviza Botschitsch	5
Rädä Rädalit	7	Voin Lizhany	4
Niläschin Rädalits	6	Prewäd Khocanovitsch	6
Juro Pagitsch	8	Radave Terwuhovitsch	2
Ukupno			120

Tabela 1. Veličine obitelji naseljenika Vitunja 1639. g.⁵⁹

Prosječna veličina obitelj iznosila je 6,6 članova, prema čemu se zaključuje da je veoma malo obitelji živjelo u velikim zadrugama. Tendencija formiranja zadruga nije bila jednako izražena u svim selima. Prosječna veličina obitelji Plaškog i Gomirja mnogo je viša od one drugih naselja, u kojima su obitelji bile relativno male, te su samim time zadruga u tim mjestima bile veoma raširene, a prosječna obitelj dvostruko veća od one u Vitunju. Istraživanja Karla Kasera i Josipa Adamčeka nastoje prikazati da je tendencija življenja u zadrugama na području Like i Krbave bila mnogo izraženija u Vlaha (Srba), nego li u Hrvata.⁶⁰ Veličina obitelji u Senjskoj kapetaniji 1746. g. govori o slabom postojanju zadruga jer je veličina obitelji iznosila samo 6,7 članova. Tendencija diobe obitelji, kao i zemljišnog posjeda, je u Senjskoj kapetaniji bila vrlo izražena što je dovelo do problema manjka zemljišnog posjeda, a samim time i veće potrebe za zemljom. S obzirom na to da su svi članovi zadruga bili jednakopravni, posjed se pri diobi dijelio na jednake dijelove, bez obzira na broj članova svake grane obitelji. Prema tome je za grane s većim brojem članova posjed često bio premalen. Istraživanja sela Gomirja, Moravica i Vrbovskog krajem 17. stoljeća pokazuju prosječnu veličinu obitelji od 11,6 članova, dok se stoljeće kasnije prosječan broj članova penje na 16 osoba. U

⁵⁹ Kaser II, 1997, 143

⁶⁰ IBDM, 144

Vrbovskom je u zadrugama živjelo 85,7 % obitelji, a u Moravicama 59,7 %.⁶¹ Zemljišni posjedi u tim selima su se čestim diobama smanjivali, a diobe su mogle biti proporcionalne ili neproporcionalne veličini obitelji, dakle dijeliti se na jednake posjede bez obzira na broj članova ili uzevši u obzir grane s većim, tj. manjim brojem članova. Uzrok zemljišnoj oskudici u Karlovačkom generalatu su, uz velik broj novodoseljenog stanovništva, bili i prirodni rast stanovništva uz koji su usko povezane diobe. Kretanje prosječne veličine obitelji u pojedinim regimentama Karlovačke krajine u razdoblju od 1712. do 1857. g. pokazalo je da je stupanj raširenosti zadruga 1746. g. bio još uvijek relativno malen, a ograničavanjem dioba obitelji se zadruga šire.

Veličina obitelji prosječno	Lička sela	Otočaćka sela	Ogulinska sela	Slunjska sela	Ukupno sela
Do 7,5	5	1	3	13	22
Ispod 11,0	75	18	58	125	276
Preko 11,0	29	66	52	192	339
Preko 14,5	7	25	6	18	56
Zajedno	116	110	119	348	693

Tabela 2. Rasprostranjenost zadruga u selima Karlovačke krajine 1830.⁶²

U 56 sela Karlovačkog generalata su postojale obitelji koje su (gotovo) isključivo živjele u zadrugama, dok su u 339 sela dominirale zadruga nad matičnim obiteljima, u 276 sela je situacija obrnuta, dok je u 22 sela zadruga jedva da i bilo.⁶³

⁶¹ IBDM, 147

⁶² IBDM, 172

⁶³ IBDM, 172

6. ZAKLJUČAK

Kućne zadruge koje su nastale u vojnokrajiškom prostoru uvelike su se razlikovale od onih koje su naseljeni narodi osnivali u starim domovinama te su odredbama njihova stanja bila dodatno regulirana. Načelo nasljeđivanja po muškoj lozi bilo je velikim dijelom oslabljeno, domaćinstvo sa zemljišnim posjedom i dalje je bilo u kolektivnom vlasništvu muškaraca, no nakon njih su i žene imale nasljedno pravo. Vojna uprava imala je glavnu riječ u izboru starješine koji je morao prethodno izvršiti svoju vojnu službu i biti otpušten iz nje te nije smio biti prethodno kažnjavao. Mogućnost adopcije "uzadruživanjem" ili „inkorporiranjem“ jedna je od specifičnosti Vojne krajine kako bi se za kućanstvo osiguralo vojno sposobne muškarce. Zadruge u Krajini su raslojile tradicionalnu koncepciju muških i ženskih poslova. Zbog povećačenja i obaveze muškaraca da što više vremena provedu na bojnopolju prisilile su žene da uz svoje kućanske poslove obavljaju i poslove koji se tiču obrade zemljišta stvarajući na njih dodatno pritisak.⁶⁴

Uloga zadruga intenzivira se u doba povećačenja tako da većina povijesnih zapisa datira iz toga doba. O ranim zadrugama se još uvijek ne zna mnogo, Habsburgovci nisu toliko pozornost pridavali zadrugama, koliko Osmanlijama i stalnoj potrebi za vojskom i obranom od Osmanlija. Zadruge se po prvi puta spominju u „Osnovnom krajiškom zakonu“ 1807. g. kad vlast shvaća da kućne zadruge može iskoristiti u ekonomskom smislu kao ishodište uvježbanih vojnih jedinica te ih otada nastoji ojačati i dodatno urediti, no u posljednjem stoljeću Vojne krajine su se zadruge počele ubrzano raspadati. Problematika istraživanja zadruga u Karlovačkom generalatu veže se uz nedostatak zapisa o njihovom ranom postojanju, kao i toga da je to područje još dosta neistraženo u svojoj krajiškoj povijesti. Zanimljivo je da vlaško stanovništvo na nove prostore nije dolazilo u zadrugama, već je vjerojatno u starim domovinama živjelo u zadruzi, ta jedna grana se odvojila i naselila na nove prostore na kojima je osnivala zadruge.

⁶⁴ IBDM, 176

7. POPIS LITERATURE

BUDAK, Neven, Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku, Leykam international, Zagreb, 2007.

HOLJEVAC, Željko – MOAČANIN, Nenad, Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku, Leykam international, Zagreb, 2007.

IVELJIĆ, Iskra, Banska Hrvatska i Vojna krajina od Prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine, Leykam international, Zagreb, 2010.

KASER, Karl, Slobodan seljak i vojnik. I – Rana krajiška društva, 1545. – 1754., II – Povojačeno društvo, 1754. – 1881., sv. I-II, Naprijed, Zagreb, 1997.

PAVLIČEVIĆ, Dragutin, Hrvatske kućne zadruge, sv. I, do 1881., Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2010.

PAVLIČEVIĆ, Dragutin (ur.), Vojna krajina, Povijesni pregled – historiografija – rasprave, Sveučilišna naknada Liber, Zagreb, 1984.

Povijest Hrvata, Knj. 2, Od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

RAUKAR, Tomislav, Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

ŠIŠIĆ, Ferdo, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Matica hrvatska, Zagreb, 1916.

U potrazi za mirom i blagostanjem – Hrvatske zemlje u 18. stoljeću, Matica hrvatska, Zagreb, 2013.

UTJEŠENOVIĆ, OSTROŽINSKI, Ognjeslav, Kućne zadruge; Vojna krajina, Školska knjiga, Zagreb, 1988.

8. POPIS PRILOGA

Slika 1. Banska Hrvatska i Vojna krajina krajem 18. stoljeća 14

Slika 2. Gospodarstvo jedne kućne zadruge prema nacrtu A. J. Evansa (1875.) 17

Tabela 1. Veličine obitelji naseljenika Vitunja 1639. g. 22

Tabela 2. Rasprostranjenost zadruga u selima Karlovačke krajine 1830. 23